

RENATA ZAWISTOWSKA

PREKMURJE – ODERWANIE OD WĘGIER I PRZYŁĄCZENIE DO SŁOWENII (1919-1920)

W powstałym po I wojnie światowej Państwie Słoweńców, Chorwatów i Serbów (PSHS)¹ terytorium Słowenii ukształtowało się początkowo jedynie ze słoweńskich krain historyczno-geograficznych², wchodzących uprzednio w skład austriackiej części monarchii Habsburgów. W wyniku zabiegów powstałego 1 grudnia 1918 r. Królestwa SHS do Słowenii w 1919 r. został jednak przyłączony również wysunięty najbardziej na zachód skrawek Niziny Panońskiej, znajdujący się do tego czasu w granicach byłego Królestwa Węgierskiego i określony nazwą Prekmurje³.

¹ W jęz. słoweńskim: Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, chorwackim: Država Slovenaca, Hrvata i Srba, serbskim: Држава Словенаца, Хрвата и Срба/Država Slovenaca, Hrvata i Srba. PSHS zostało utworzone przez Słoweńców, Chorwatów i Serbów, zamieszkujących uprzednio w austriackiej części monarchii Habsburgów. Istniało od 28 października do 1 grudnia 1918 r., po czym połączyło się z Serbią, tworząc Królestwo SHS: w jęz. słoweńskim: Kraljevina Srbov, Hrvatov i Slovencev, w jęz. serbo-chorwackim: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Od 1929 r. było to oficjalnie Królestwo Jugosławii.

² Istniejące w Słowenii krainy historyczno-geograficzne mają w jęz. polskim ustalone nazwy: Gorenjska – Górna Kraina, Primorska – Przymorze, Notranjska – Kraina Wewnętrzna, Dolenjska – Dolna Kraina, Bela Krajina – Biała Kraina (w istocie jest częścią Dolnej Krainy), Štajerska – (Słoweńska) Styria, Koroška – (Słoweńska) Karyntia i Prekmurje – Prekmurje (lub Prekomurje).

³ Węgrzy teren Prekmurja i pozostałego po I wojnie światowej w granicach Węgier Porabja określali nazwą Vendvidék, rzadziej Tótságnak (Slovenska Krajina). Prekmurje w dosłownym tłumaczeniu to po węgiersku Murántúl, ale Węgrzy używają nazwy Muravidék. Patrząc od strony Węgier, po słoweńsku ten region Słowenii to Prekmurje lub Prekomurje (bo znajduje się przed Murą), natomiast patrząc od strony Lublany i Mariboru to Pomurje, bo leży za rzeką Murą. Do Prekmurja położonego na lewym brzegu Mury zostały dołączone gminy położone na prawym brzegu Mury i tworzące obszar mający wspólną nazwę Prlekija (od gminy Gornja Radgona przy granicy z Austrią po Ljutomer przy granicy z Chorwacją) i utworzono region statystyczny Pomurje (Pomurska statistična regija) – jeden z dwunastu w Słowenii.

Mapa 1. Austro-Węgry 1910 r.

Źródło: plik: Austria-Hungary ethnic.svg., autor: Andrei Nacu (własność publiczna), upload. [wikimedia.org/wikipedia/commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Austria-Hungary_ethnic.svg). Based on „Distribution of Races in Austria-Hungary” from the Historical Atlas by William R. Shepherd, 1911.

Mapa 2. Krainy historyczno-geograficzne Słowenii

Źródło: Anketa: *Kakšno razdelitev na pokrajine si Slovenci želimo?*, „Večer” 18.05.2008.

Prekmurje powstało z połączenia dwóch byłych węgierskich powiatów: Murska Sobota (Muraszombat járás) z komitatu Vas i Lendava (Alsólendva járás) z komitatu Zala. Obejmowało 947 km² (21,2% ogólnej powierzchni Słowenii).

Niepodległa w pełni od 1991 r. Słowenia, posiadająca granice ukształtowane już w okresie jej pozostawania w składzie Jugosławii, jest wprawdzie państwem niewielkim, ale bardzo zróżnicowanym. Stanowiące jedną z jej krain historyczno-geograficznych Prekmurje dotychczas zachowuje wyraźną – kształtowaną przez wieki – odrębność kulturalną w porównaniu z innymi krainami słoweńskimi, które znajdowały się w granicach Austrii i graniczyły z Włochami. Prekmurje zajmuje ważne strategiczne położenie w Europie, lecz mało znane, a nawet zapomniane miejsce w historii Słowian we wczesnym średniowieczu, a także w ponadtysiącletnich dziejach Królestwa Węgierskiego. W Słowenii i w Prekmurju stykają się ze sobą cztery państwa i narody (słoweński, austriacki, węgierski i chorwacki) i jeszcze liczniejsze ważne dla Europy kultury: środkowoeuropejska, zachodnioeuropejska, południowoeuropejska, bałkańska, romska, a nawet wschodnia⁴.

Liczba ludności węgierskiej, mieszkającej w Prekmurju, która stała się mniejszością narodową w Słowenii po I wojnie światowej, jest niewielka, zwłaszcza w porównaniu z wchodzącymi w skład Jugosławii Chorwacją, Serbią i innymi sąsiadami Węgier. Na problem Prekmurja należy jednak popatrzeć oddzielnie nawet w okresie wchodzenia Słowenii do Jugosławii. Przyłączone do Chorwacji żupanie ze stolicami w Čakovcu i Varaždinie, a tym bardziej serbska Wojwodina, która powstała z połączenia części Banatu, Bački, Šremu i Baraniji, wymagają odrębnego omówienia, zwłaszcza że liczba ludności węgierskiej była w nich znacznie liczniejsza. By uniknąć uproszczeń, wspólnie prawidłowości lepiej jest formułować po poznaniu specyfiki i faktografii historycznej odnoszącej się do poszczególnych byłych węgierskich obszarów przed i po przyłączeniu ich do krajów, które utworzyły Królestwo SHS.

Historyczne pochodzenie ludności Prekmurja

Analiza sytuacji demograficznej Prekmurja w XX w., będąca przedmiotem prezentowanych rozważań, wymaga poznania historii szerszego obszaru w dorzeczu środkowego Dunaju, zajętego we wczesnym średniowieczu przez ludność słowiańską.

Obok poświęconych temu problemowi wcześniejszych wartościowych publikacji polskich mediewistów, znaczące miejsce zajęły najnowsze opracowania ze środowiska warszawskiego⁵, a także krakowskiego: Witolda Chrzanowskiego⁶, Krzysztofa Polka⁷

⁴ Przez Słowenię i Prekmurje przebiega piąty paneuropejski korytarz transportowy, który rozpoczyna się w Barcelonie, a kończy w Kijowie. 16 grudnia 1996 r. Słowenia podpisała protokół z Włochami, Chorwacją, Węgrami, Słowacją i Ukrainą o realizacji jego odcinków na terenie tych krajów. *20 let samostojnej Slovenije – kronologija*, Ljubljana 8 junija 2011, STA.

⁵ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Słowianie południowi i zachodni VI-XX wiek*, Warszawa 2005, Książka i Wiedza.

⁶ W. Chrzanowski, *Świętopętk I Wielki król Wielkomorawski [ok. 844-894]*, Kraków 2008, Avalon.

⁷ K. Polek, *Frankowie a ziemie nad środkowym Dunajem. Przemiany polityczne i etniczne w okresie merowińskim i wczesnokarolińskim (do poł. IX w.)*, Kraków 2007, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

i Jerzego Rajmana⁸. Niezbędne jest również porównanie opracowań i opublikowanych źródeł słoweńskich⁹, chorwackich¹⁰ i słowackich, a także czeskich, austriackich i węgierskich.

Prace polskich mediewistów kończą się upraszczającym wnioskiem, informującym, że tereny nad środkowym Dunajem po zajęciu przez Węgrów w następnych wiekach uległy całkowitej madziaryzacji. Uogólnienie to wymaga uściślenia, ponieważ słowiańska ludność żyjąca od X do XX w. na węgierskim Vendvidéku (Porabje, Prekmurje) i Međimurju przetrwała i w XX w. zgłosiła aspiracje do połączenia się z macierzystymi narodami i państwami słoweńskim i chorwackim. Bez poznania najnowszej historii omawianego terenu na zachodnim krańcu Niziny Panońskiej mediewista nie może wiedzieć, które wydarzenia we wczesnym średniowieczu miały najistotniejszą trwałą wartość dla procesu dziejowego w następnych wiekach. Analogicznie historyk zajmujący się wyłącznie dziejami najnowszymi nie jest w stanie odpowiedzieć na wiele pytań bez poznania ich przyczyn odległych nawet o ponad tysiąc lat. Ta oczywista zasada metodologiczna spowodowała, że przed napisaniem niniejszego artykułu została przeprowadzona dogłębna kwerenda, której celem było poznanie nie tylko słowiańskiej przeszłości interesującego terenu we wczesnym średniowieczu, lecz także strategii i taktyki stosowanej przez Węgrów wobec ludności mieszkającej na obszarach opanowanej przez nich w X w. Kotliny Karpackiej.

Punktem wyjścia do rozważań nad Prekmurjem w XX w. jest uświadomienie sobie, że jest ono niewielkim skrawkiem księstwa słowiańskiego, które zostało opanowane przez Węgrów w latach 899-900 i jako jedyne nie odrodziło się po I wojnie światowej. Było to słowiańskie księstwo Dolna Panonia¹¹ powstałe po upadku kaganatu Awarów i wycofaniu się ich z Kotliny Karpackiej na początku VIII w.¹² Księstwo Dolna Panonia (Spodnja Panonja) miało główną siedzibę w Blatnogradzie, gdzie znajdował się Błotny Zamek (Blatensky Kostel)¹³. Na północ od tego księstwa powstała również słowiańska Górna Panonia (Zgornja Panonja)¹⁴. Obydwa panońskie księstwa wypełniły środkową przestrzeń między już istniejącymi księstwami słowiańskimi: czeskim, morawskim i nitrzańskim a Karantanią, Karniolą i księstwami tworzonymi przez południowych Słowian na terenie obecnej Chorwacji, Bośni i Hercegowiny oraz Serbii.

⁸ J. Rajman, *Encyklopedia średniowiecza*, Kraków 2006, Wyd. Zielona Sowa.

⁹ *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ur. J. Mal, Ljubljana 1920; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, ur. M. Kos; B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, I. (3. Izdaja), Ljubljana 1978.

¹⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1902, Nakladni zavod matice Hrvatske; I. Mužić, *Hrvatska povijest devetog stoljeća*, Split 2006, Naklada Bošković.

¹¹ W słowackiej literaturze historycznej używana jest nazwa Blatenské kniežatstvo. Zachodnia część księstwa Dolna Panonia zajmowała tereny obecnego Prekmurja i Porabja oraz chorwackich przyległych żupanii w Varaždinie i Čakovcu.

¹² *Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien und die frankische und byzantinische Mission*, Celovec 1966, Carinthia I.

¹³ Słoweńska nazwa Blatnograd, słowacka Blatnohrad. Obecnie Zalavar, wieś na Węgrzech – 9 km na południowy zachód od jeziora Balaton.

¹⁴ Obecnie to w większości teren austriackiego Burgenlandu.

Mapa 3. Księstwa słowiańskie tworzące Królestwo Karantanii (ok. 880 r.)¹⁵

Źródło: plik Regnum Carantanum.png, upload.wikimedia.org/Wikimedia/ Commons/8/8c/Regnum-Carantanum.

W okresie rządów księcia Pribiny¹⁶ i jego syna Kocela granica zachodnia Dolnej Panonii na krótkim odcinku przekraczała Murę i Drawę, sięgała do Ptuj. Południowa granica opierała się o Drawę (do jej ujścia do Dunaju) i stykała się ze „starą” Dolną Panonią, czyli Chorwacką Panonią¹⁷. Na północy i wschodzie granica Dolnej Panonii opierała się o Dunaj, stykając się na północy z księstwami w Morawie i Nitrze, a na południowym wschodzie z silnym państwem bułgarskim, sięgającym aż po tereny położone w widłach Dunaju i Tisy. W Błatnogradzie i Błatenskim Kostelu krzyżowały się drogi łączące słowiańskie księstwa położone między Karpatami, Sudetami i Adriatykiem, a także prowadzące na zachód do Karantanii i Karnioli, Bawarii, Furlandii i dalej do Rzymu. Dolna Panonia nie była księstwem samodzielnym. Przez cały IX w. toczyły się o nią ustawiczne wojny między Wielkimi Morawami a Karantanią, która od połowy VIII w. była lennem Bawarii i Rzeszy Wschodniofrankońskiej.

Niezwykle ważnym elementem kształtowania trwałej identyfikacji kulturowej ludności słowiańskiej zasiedlającej Zachodnią Panonię było utrwalanie wśród niej religii chrześcijańskiej. Podobnie jak wcześniej w Karantanii, wiarę chrześcijańską

¹⁵ Przedstawiona mapa pokazuje jednak stan przejściowy. Już bowiem w 884 r. wojskowa wyprawa Świętopelka księcia Wielkomorawskiego doprowadziła do rozciągnięcia jego zwierzchnictwa nad księstwem Dolna Panonia z centrum w Błotnym Zamku.

¹⁶ W opracowaniach słoweńskich Pribina nazywany jest wojewodą (F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 2. knjiga, s. 212, Ljubljana 1906) lub księciem (F. Grivec, *Slovenski knez Kocel*, Ljubljana 1938), a nawet określanym nazwą dux (J. Šavli, *Slovenska država Karantanija*, Institutio Sclavenica, Bilje 2007).

¹⁷ Za panowania księcia Kocela i króla Arnulfa do Dolnej Panonii ze stolicą w Błatnogradzie wchodził również północno-wschodni obszar obecnej Chorwacji położony na południowy zachód od Mury, a nawet Drawy.

krzewili i utrwalali w księstwie panońskim misjonarze i księża wysyłani przez arcybiskupstwo w Salzburgu. Na zaproszenie Raścisława do księstwa Wielkomorawskiego w 863 r. przybyli z Konstantynopola urodzeni w Salonikach Grecy¹⁸, Konstantyn zwany Filozofem¹⁹ i jego brat Metody. Przed przybyciem do Wielkich Moraw przygotowali 40-literowy alfabet, oddający głoski z języka Słowian macedońskich nazywany glagolicą²⁰. Po latach został nazwany językiem staro-cerkiewno-słowiańskim. W pracy misjonarskiej Świętych Konstantego Filozofa i Metodego, Blatnogród odgrywał rolę bardzo ważnego ośrodka. Centrum pracy misjonarskiej arcybiskupa Metodego były wprawdzie Wielkie Morawy, ale siedzibą jego arcybiskupstwa ustanowionego przez papieża było Sirmium²¹ nad Sawą. Starocerkiewna liturgia w kościołach katolickich będących w zasięgu biskupstwa w Śremie była stosowana jeszcze w XIX, a nawet w XX w.²² Był to najsilniejszy element wytrwania miejscowej słoweńskiej ludności Porabja, Prekmurja (węg. Vendvidék) i chorwackiego Međimurja (węg. Muraköz), w jej narodowej i kulturowej identyfikacji.

Nawet obecnie w całej katolickiej diecezji w Śremie utrzymuje się silny kult Cyryła i Metodego w postaci sprzed rozłamu chrześcijaństwa na katolickie i prawosławne²³, a jego centralnym punktem jest Katedra Św. Piotra w Đakovie, w Slavonii.

¹⁸ Język słowiański znali być może od swoich słowiańskich sąsiadów, a może nawet od matki, która prawdopodobnie była Słowianką.

¹⁹ Ciężko chory podczas pobytu w Rzymie wstąpił do klasztoru i przyjął zakonne imię Cyryl.

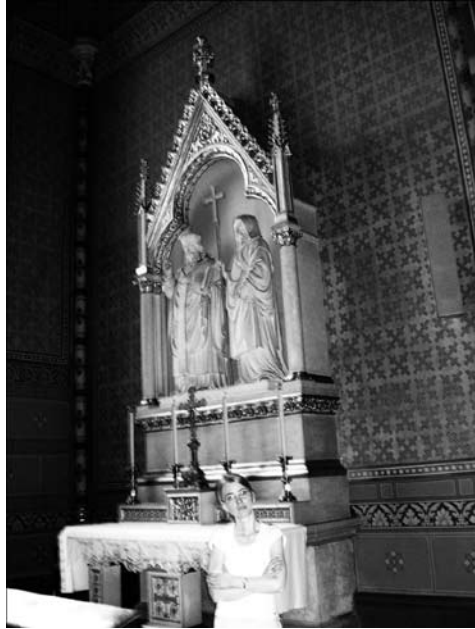
²⁰ Od starosłowiańskiego słowa glagolić (goworzyć, po polsku: mówić).

²¹ Śremska Mitrowica miasto w Wojwodinie w Serbii nad rzeką Sawą.

²² *Żywot św. Metodego znany też jako Legenda Panońska*, przeł. A. Bielowski, Sandomierz 2011, Wydawnictwo Armoryka (reprint wyd. z 1864).

²³ W obszernej encyklice Jana Pawła II ogłoszonej w 1000 rocznicę śmierci arcybiskupa Słowian św. Metodego czytamy: „Działalność Cyryła i Metodego uważana jest za wzór wolnej od partykularyzmu, wyłączości etnicznej, uprzedzeń rasowych, czy narodowej pychy działalności misyjnej Kościoła odwołującej się do naturalnych uczuć ludzkiego serca... Realizując własny charyzmat Cyryl i Metody wnieśli decydujący wkład w budowę Europy nie tylko jako wspólnoty wiary chrześcijańskiej, ale także jako organizmu państwowego i kulturowego”. John Paul II, *Encyklikałs with Study Tool, Slavorum Apostoli* (2 June 1985): *ENCYKLIKA SLAVORUM APOSTOLI Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów i kapłanów, do rodzin zakonnych, do wszystkich wierzących chrześcijan w tysiącletnią rocznicę dzieła ewangelizacji świętych Cyryła i Metodego*.

Fot. 1, 2. Katolicka Katedra Św. Piotra w Đakovie: wejście główne i ołtarz z posągami Świętych Cyryla i Metodego

Źródło: Zbiory własne autorki (fot. Jerzy Zawistowski 20.08.2006).

Już pod koniec lat osiemdziesiątych IX w. na terytorium między Tisą i Dunajem, na północ od terenów kontrolowanych przez państwo bułgarskie przybyły pierwsze oddziały wojowników węgierskich. Przez następne lata były one angażowane przez Rzeszę Wschodniofrankońską do walki z księciem Wielkich Moraw Świętopełkiem i jego następcą Mojmir II. Po raz pierwszy oddziały wojowników węgierskich zaatakowały wschodnie tereny Państwa Wielkomorawskiego w 889 r. Węgrzy wystąpili wówczas jako sojusznicy króla Arnulfa. Podobnie było w 892 r. Arnulf zorganizował wyprawę dowodzonych przez siebie wojsk, które wkroczyły od zachodu, a równocześnie uderzyły oddziały węgierskie. Świętopełek odparł atak, a następnie zwrócił uwagę Arnulfowi na niebezpieczeństwo angażowania do walk chrześcijańskich władców pogańskich Węgrów.

W 896 r. nastąpiła nowa sytuacja. Cesarz bizantyjski Leon VI zawarł pokój z Węgrami. Przy pośrednictwie Bizancjum, które zapewne chciało w ten sposób skierować kierunek ich ekspansji na północ, Węgrzy uzyskali zgodę Wielkich Moraw na osiedlenie się między środkową i górną Cisą a Dunajem. W ciągu następnych 4 lat Węgrzy przybyli do Kotliny Karpackiej w trzech wielkich grupach. Pierwszą w 896 r. przyprowadził Arpad, drugą w 899 r. – Kál, a trzecią w 900 r. – Kursán. Do 900 r. Węgrzy występowali jako sojusznicy Wielkich Moraw w walce z Bawarią. Teren między

Cisą a Dunajem dla przybyłych tam całych węgierskich plemion stał się jednak za ciasny. Przekroczyli Dunaj i w latach 899-900 opanowali terytorium słowiańskiego księstwa Dolna Panonia²⁴. Inspirowani przez bawarskich biskupów, poczynając od 900 r., zaczęli organizować wyprawy na Wielkie Morawy.

Zasadnicze znaczenie dla zaatakowania przez Węgrów również Bawarii miała zbrodnia dokonana w 904 r. Kursán – jeden z głównych węgierskich wodzów zaproszony na rozmowy do Bawarii został razem ze wszystkimi towarzyszącymi mu Węgrami podstępnie zamordowany. W 906 r. w bitwie z Węgrami zginął ostatni władca Wielkich Moraw Mojmir II. W walkach bawarsko-węgierskich na początku X w. rozstrzygające znaczenie miała bitwa pod Bratysławą 4-5 lipca 907 r., w której węgierskie wojska dowodzone przez Arpada zniszczyły armię bawarską dowodzoną przez hrabiego Luidpolda Bawarskiego²⁵. Przez następne kilkadziesiąt lat najazdy węgierskie pustoszyły całą zachodnią Europę. Dopiero w 955 r. król niemiecki Otton (od 963 r. cesarz Otto I Wielki), dowodząc rycerstwem niemieckim i posiłkami czeskimi, rozgromił 50-tysięczną armię węgierską w bitwie nad rzeką Lech koło Augsburga, kładąc kres węgierskim wyprawom²⁶.

Wynik tej bitwy oznaczał, że węgierski Conquest (pl. podbój, węg. hódítás, legyőzés, meghódítás) w X w. osiągnął granicę swoich możliwości. Centrum tworzonego stałego państwa węgierskiego stała się Nizina Panońska i cały Basen Karpacki (Kárpát-medence)²⁷. W obniżeniu na południowy wschód od Alp Węgrzy oparli swoją zachodnią granicę o rzekę Murę. Teren położony na wschód od Mury i obejmujący dorzecze Raby stał się szczególnie ważny w strategii węgierskich zabezpieczeń Niziny Panońskiej i całej Niecki Karpackiej od zachodu. Węgrzy traktowali go jako szczególnie ważną strefę bezpieczeństwa Królestwa Węgierskiego od tej strony i określali nazwą

²⁴ „Noviny” Podlistek, št. 17, 24. aprila 1921.

„Kratke črtice iz naše zgodovine.

Gda so Madjari prišli v krščansko Panonijo, so bili ešče poganje, zato so strašno škodo napravili svetoy Cerkvi. Vse so razrušili, kod so šli, tak ka so bavarski škofje l. 900. pisali svetomi Oči Ivani IX.: „Madjari so prišli v naše kraje, odpelali ništerne lüdi v robstvo, drüge spoklali, tretje z lakotov in žejov po vozaj vmorili in jih tak brez računa vničili. Plemenite može i poštene žene so odvekli v sužnost, požgali so bože cerkvi i vse tak razrušili, ka v celoy Panoniji, v našoy najvejšoy pokrajini niti ene cerkvi več ne”. Iz toga vidimo stališ krščanstva. Ki so ostali živi so se skrivali po logi i bregovji. Cerkev so ne smeli zidati, mešnikov i očivesne bože službe ne meti, deco so na skrivnem krstili. Tak je bilo vse delo sv. Metoda na nikoj djano.

²⁵ R. Hiestand, *Pressburg 907*, w: *Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich*, R. Zehetmayer (Hrsg.), NÖ Landesarchiv, St. Pölten 2007; B. Torma, *Pozsonyi csata (907 július 4-5)*. „Új honvédségi szemle”, 2007. július 5. (Hozzáférés: 2009. augusztus 3); I. Bóna, *A magyarok és Európa a 9-10. században*. Budapest 2000; W. Herwig, *A magyarok és a frank-bajor Ostmark*, „Történelmi Szemle”, 2001/1-2.

²⁶ P. Štich, op. cit., s. 81-82; A. Michałek, *Słowianie Zachodni. Początki Państwowości*, Warszawa 2006, Dom Wydawniczy Bellona, s. 43; I. Mužić, *Hrvatska Povijest Devetog Stoljeća*, Split 2006, Naklada Bošković.

²⁷ L. Gyula, *The Magyars of Conquest-Period Hungary*, <http://www.hungarianquarterly.com/no141/p3.html>.

„Őrség” (pol. „Straż” – „őr” po węgiersku oznacza strażnik)²⁸. Podobne rejony zabezpieczeń Węgrzy stworzyli na wszystkich granicach swojego państwa. Były one określane słowem „Gyepű”²⁹, a naturalny i tworzony system zabezpieczeń nazywali „gyepűelve”. Węgierskie „Gyepű” nad Rabą oparte na zachodzie o Murę – rozciągnięta, szeroka, niezamieszkała lub słabo zaludniona, wyposażona w naturalne i zbudowane sztuczne umocnienia („gyepűelve”) strefa buforowa (wzdłuż zachodniej granicy, znajdująca się pod rządami węgierskimi) była wówczas najważniejszym węgierskim „Gyepű” i nie miała sobie równych na innych węgierskich granicach dla zabezpieczenia węgierskiego narodowego terytorium (területtel), obejmującego całą Niecek Karpacką i traktowanego jako przestrzeń życiową dla wszystkich Węgrów³⁰. Wzorując się na Avarach, Węgrzy traktowali podporządkowanych Słowian na obrzeżach utworzonego państwa jako wał ochronny, stanowiący element składowy tych zabezpieczeń³¹. Taką rolę mieli spełniać również przodkowie Słowenów na terenie położonym na wschód od Mury i w dorzeczu Raby. Terytorialnie to niewielki obszar, ale ze względu na swoje położenie miał on dla państwa węgierskiego niezwykle ważne znaczenie strategiczne.

Podobną rolę spełniał cały pas ciągnący się od Mury aż po Bratysławę. Od węgierskich czterech zamków, w których mieściły się władze komitatów, po przyłączeniu go do Austrii, został nazwany Burgenland (w jęz. chorwackim Gradišće, a w jęz. węgierskim Órvidék).

Mura w dziejach Węgier pełniła jednak nie tylko rolę rzeki, o którą opierało się Gyepű zabezpieczające Nizinę Panońską od zachodu, lecz także była bramą, przez którą w następnych wiekach docierało na Węgry chrześcijaństwo oraz wysoka kultura włoska i francuska epoki średniowiecza, odrodzenia, reformacji, baroku i oświecenia.

Gdy w XI w. król węgierski Św. Stefan zorganizował Królestwo Węgierskie, Prekmurje stało się jego częścią i było nią aż do 1919 r.³² Na terenie Królestwa Węgierskiego na wschód od Mury przez następne wieki, głównie na wsiach, żyli i przetrwali potomkowie dawnych słowiańskich mieszkańców księstw Górnej Panonii i Dolnej Panonii.

²⁸ *Az Őrség és a Vendvidék, Kalauz turistáknak és természetbarátoknak, Második javított, bővített kiadás*, B. K. L. Kiadó, Szombathely 2004 (Szerzők: Benczik Gyula, Gyöngyössi Péter, dr. Köbölkuti Katalin, Móricz Péter, Nagy Endre, dr. Nagy Zoltán, Orbán Róbert, Söptei Imre, dr. Vig Károly).

²⁹ Zob. np. T. Károly, *Gyepű és gyepűelve*, „Magyar Nyelv”, 9 (1913), s. 97-104, 145-152; Węgierskie słowa „gyepű” i „gyepűelve” nie mają odpowiedników w języku polskim.

³⁰ M. Kozar, F. Mukics, *Magyarország szlovének*, Budapest 1998, Körtánc füzetek.

³¹ Vide: Z. Balass, *Dva národy v jednej domovine*, Buffalo-Toronto 2004, Editura Matthias Corvinus. W opracowaniu Zoltana Balassy wydanym w jęz. słowackim na s. 13 czytamy m.in.: „Slovania tvorili pešiactvo avarskej armády a usadili ich na periférii svojho kaganátu. Takýmto spôsobom vytvorili okolo seba živý «obrný val» – teda Slovania tvorili vojenskú silu v systéme trávnatých ochranných pásov -, ktorý môže zachytiť prvý nápor nepriateľa”. Z. Balassa powołuje się na: L. Götz, *Keleten kél a Nap I.*, Budapest 1994, Püski, s. 226-27: „Za veľkolepé usadenie Slovanov v strede Európy sú zodpovední predovšetkým Avari”.

³² *Források a Muravidék történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja 2*, Szombathely-Zalaegerszeg 2008.

Odrodzenie narodowe Słoweńców

Narodziny i kształtowanie się świadomości odrębności i identyfikacji narodowej u Słoweńców mieszkających w dorzeczu Mury i Raby w Królestwie Węgierskim było złożone³³, przebiegało nieco inaczej i z pewnym opóźnieniem w stosunku do Słoweńców, którzy mieszkali za Murą w Styrii i w pozostałych słoweńskich krainach należących do Austrii, rządzonej przez Habsburgów od czasu, gdy w 1278 r. król niemiecki Rudolf I Habsburg przekazał ją we władanie swoim synom po wygasłym rodzie Babenbergów.

Świadomość odrębności i identyfikacji narodowej wśród Słoweńców mieszkających w Austrii pojawiła się w XVIII w. Zasadniczą rolę odgrywał język. Podwaliny pod słoweński język literacki położył już w czasach reformacji Primož Trubar³⁴, a także Adam Bohorič i Jurij Dalmatin. Stali oni przed trudnym zadaniem, język bowiem słoweński obejmuje siedem zespołów silnie zróżnicowanych dialektów, dzielących się na liczne narzecza: dialekty karynckie, przymorskie, rowtarskie, góreńskie, doleńskie, styryjskie i panońskie. Stworzony przez nich język literacki został oparty na dialekcie doleńskim z pewną domieszką dialektu goryńskiego.

W ukształtowaniu się języka i świadomości narodowej Słoweńców wielką rolę odegrał na początku XIX w. Jernej Kopitar, wybitny filolog i publicysta, bibliotekarz³⁵ i badacz literatury klasycznej (ur. w 1780 r. w Repniah pod Šmarno goru). Pod koniec swojego życia był członkiem wszystkich liczących się naukowych akademii europejskich. W swoich dziełach wiele uwagi poświęcał językom słowiańskim i dlatego nazywany jest sławistą, chociaż pisał tylko po łacinie i w języku niemieckim. Dla Słoweńców najwybitniejszym jego dziełem jest napisana w języku niemieckim *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark (Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem)*, wydana w Wiedniu w 1809 r.

Kopitar propagował ideę zjednoczenia wszystkich Słowian. Uważał, że Rosjanie i inni wschodni Słowianie wyznania prawosławnego są mniej zaawansowani w kulturalnym rozwoju i dlatego widział możliwości słowiańskiego rozwoju w Austrii z Wiedniem jako kulturalnym i naukowym ośrodkiem. Ta idea zyskała sobie nazwę austrosławizmu³⁶. Nawet Słoweńcy, którzy krytycznie odnosili się do tej idei, dostrzegali wielkie

³³ M. Fujs, *Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál)*, w: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén – Völker der Mur – Ljudi uz Muru*, Zbornik referatov, wyd. słoweńskie: Murska Sobota, Pokrajinski muzej 1996, wyd. węgierskie: Zalaegerszeg, Múzeum Göcseji 1996.

³⁴ Urodził się 10 czerwca 1508 r. w Raščici koło Turjaku. Zmarł w 1568 r.

³⁵ Pracował w Bibliotece Dworskiej w Wiedniu. Awansował do funkcji pierwszego kustosa i radcy dworu.

³⁶ Projekt austrosławizmu był przedstawiony przez czeskich działaczy narodowych na zjeździe słowiańskim w Pradze w 1848 r. Przeciwwstawiał się panslawizmowi, zakładającemu rozwiązywanie kwestii wyzwolenia Słowian w oparciu o Rosję. Austrosławizm przybrał konkretniejszą formę w koncepcji trializmu, zakładającego przekształcenie dualistycznej monarchii Habsburgów w trialistyczną, austriacko-węgiersko-słowiańską. Stolicą części słowiańskiej miała być Praga. Austrosławizm miał zwolenników także wśród Chorwatów i Słoweńców.

zasługi Kopitara nie tylko dla rozwoju slawistyki, lecz także narodowej i kulturalnej świadomości Słoweńców. Jego zapał w porządkowaniu języka, wydawaniu słoweńskich słowników, podręczników, zbieraniu informacji i legend, dzieł ludowych pisarzy, pieśni ludowych itd. wywierał duży wpływ na młodą generację Słoweńców.

Wśród wymienionych siedmiu dialektów (grup narzeczy języka słoweńskiego) oddzielną grupę stanowią narzecza panońskie. Należą do tej grupy 4 narzecza: slovenskogoriške (lub goričanske), prekmurskie, prleške i haloške. Rzeką Mura nie stanowi zatem granicy dla dialektu panońskiego, ponieważ narzecze prleške występuje w gminach położonych na jej prawym brzegu, określanych wspólną nazwą Prlekija i przyłączonych do statystycznego regionu Pomurje. Można dostrzec zbieżność tej granicy z zachodnią granicą księstwa panońskiego z IX w. Do XIV w. grupa narzeczy panońskich rozwijała się razem ze słoweńskimi narzeczeniami południowostyryjskimi³⁷. W XVIII w. zasady języka prekmurskiego opracowali Števan Küzmič³⁸ i Mikloš Küzmič³⁹. Božidar Raič w XIX w., przebywając wśród węgierskich Słoweńców, określał Prekmurje jako najbardziej klasyczną słoweńską ziemię⁴⁰.

O języku prekmurskim wybitna słoweńska dialektolog dr Zinka Zorko powiedziała, że „nie ma nigdzie w Słowenii tak bogatego narzecza” i „trzeba uznać za cud, że się takie narzecze zachowało”⁴¹. Język ten używany przez mieszkańców Prekmurja i Porabja świadczy jednoznacznie o ich autentycznych słowiańskich korzeniach⁴². Prekmurščina

³⁷ Wśród wielu innych publikacji na ten temat funkcjonujący od końca 1945 r. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ZRC SAZU) wydał m.in.: V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana 2006, Redakcija Milena Hajnšek – Holz, Založba ZRC.

³⁸ F. Šebjanič, *Štefan Küzmič in njegovo delo* (dopolnjena razprava iz „Zbornika Štefana Küzmiča”), Murska Sobota 1976, Pomurska založba.

³⁹ F. Šebjanič, *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do konca 18. Stoletja*, „Časopis za zgodovino in narodopisje” Letn. 7 (XLII), št. 2/1971, s. 159-164.

⁴⁰ W swojej relacji w prekmurščinie napisał: „Od Radgone ... tri četrt ure hoda proti vzhodu stopiš na zemljo, ki je našemu jeziku zares klasična. Neka sveta groza obide človeka, ki je Prekmurce in njihov krasni jezik že poprej poznal, kedar se njegova noga prvič dotakne tal, koder so že od nekdej naši slovenski dedje in pradedje orali mastno zemljo, kopali gorice, prepevali starinske pesmi, mirno pripovedovali okoli ognjišča povesti svojih blagih prednikov. Njihova domovina nikakor ni odluščena od našega Slovenskega; ne loči nas Mura, nego veže nas”. M. Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, Slovenska krščansko-socialna zveza, s. 26-34.

⁴¹ N. Grab, *Zinka Zorko: Prekmurščina ima največ ohranjenih „starin”*, <http://pomurec.pro-ing.si/vsebina/3550/> (Pomurec.com – nov pomurski spletni portal).

⁴² Prekmurščina jest – w moim przekonaniu – słoweńskim dialektem najbliższym rdzenia wszystkich języków słowiańskich. Można to stwierdzić, czytając w dialekcie prekmurskim tekst najpopularniejszej modlitwy chrześcijańskiej (należy czytać, stosując zasady wymowy podobne jak w jęz. węgierskim: „sz” wymawiamy: „s” i na odwrót „s” wymawiamy: „sz”, „cs” wymawiamy jak polskie „cz”).

Goszpodnova molitev.

Ocsa nas, ki szi v nebészah! Szveti sze Ime tvoje. Pridi kralesztvo tvoje.

Bojdi vola tvoja, kak na nebi, tak i na zemli.

Krühna nasega vszakdanesnjega daj nam ga dnesz.

I odpüshti nam duge nase, kak i mi odpücsamo duzsnikom nasim.

I ne vpelaj nasz vu szküsavanje. Nego odszlobodi nasz od hüdogo. Amen.

jest też niekiedy określana jako panońska slovenščina. Posługuje się nią 60-70 tysięcy osób głównie na lewym brzegu Muru w Słowenii, na Porabju na Węgrzech, w Austrii, Stanach Zjednoczonych itd. Do 1920 r. język prekmurski był nauczany w szkołach, a do 1946 w kościołach.

Reakcją Austriaków na rodzącą się świadomość narodową Słoweńców było przejęcie od Niemców teorii o pochodzeniu niektórych narodów słowiańskich od Wenedów i Wandalów. Austriacy już w XVIII w. zaczęli głosić, że praprzodkami rzekomo słoweńskiej ludności Karantanii i Styrii byli Wenedowie i Wandalowie⁴³. Na bazie rodzącego się nacjonalizmu węgierskiego i tendencji do asymilacji narodów niemadziarskich teoria o Wenedach, a nawet Wandalach jako przodkach Słoweńców z Prekmurja podchwycili również Węgrzy⁴⁴.

Pierwszym Słoweńcem z terenu Prekmurja i Porabja, który intensywnie zajmował się życiem swoich rodaków, opisując ich życie i kulturę był Józef Košič w XVIII w.⁴⁵, pastor w Beltincach i w Dolnym Seniku, a następnie przez 39 lat proboszcz w Górnym Seniku, pisarz, etnolog i historyk. Košič przyjął założenie, że prekmurščina jest językiem vendyjskim, a nawet wandalskim⁴⁶. Poświęconą tej kwestii rozprawę *Vannak e Magyar Országban Vandalusok* Košič napisał w języku węgierskim i opublikował anonimowo w 1824 r. w węgierskim czasopiśmie „Kedveskedő” wydawanym w Wiedniu. W 1828 r. wydał ją w Budapeszcie János Csaplovics w zbiorze „Tudományos gyűjtemén”. Rok później rozprawa została opublikowana w języku niemieckim, a dopiero w 1833 w języku słoweńskim. Zmieniona została nazwa rozprawy na *O vendskih-totih na Madžarskem* (w jęz. węgierskim: *A Magyar Ország Vendus-Tótokról 1824-28*)⁴⁷.

Przyjęcie teorii o vendyjskim, a nawet wandalskim pochodzeniu słowiańskiej ludności zamieszkałej nad Rabą i Murą umożliwiło Košičowi bezpieczne akcentowanie jej

⁴³ R. Steinacher, *Wenden, Slawen, Vandalen: Eine frühmittelalterliche pseudologische Gleichsetzung und ihr Nachleben bis ins 18. Jahrhundert*, w: *Auf der Suche nach den Ursprüngen: Von der Bedeutung des frühen Mittelalters*, ur. W. Pohl, „Forschungen zur Geschichte des Mittelalters”, 8. Wien 2004, s. 329-353; P. Štih, *Avtohtonistične in podobne teorije pri Slovencih in na Slovenskem*, w: *Karantaniën-Ostarrichi: 1001 Mythos*, ur. A. Moritsch, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Wien 1997, s. 47-49; M. Šašel Kos, *Ethnic Manipulations with Ancient Veneti and Illyrians*, w: *Le Identità Difficili: Archeologia, potere, propaganda nei Balcani*, ur. S. Magnani in C. Marcaccini, Firenze 2007, s. 11-18; J. Šavli, *Veneti – naši davni predniki?*, Dunaj/Wien 1985; *Venetovanje: prispevki k razmerju Veneti-Slovani*, ur. M. Matičetov, Ljubljana 1990; Z. Skrbiš, ‘The First Europeans’ Fantasy of Slovenian Venetologists: Emotions and Nationalist Imaginings, w: *Postsocialism: Politics and Emotions*, ur. M. Svasek, Oxford, New York 2006.

⁴⁴ L. Lisjak Gabrijelčič, *The Dissolution of the Slavic Identity of the Slovenes in the 1980s: The Case of the Venetic Theory*, Budapest 2008; Tom M. S. Priestli, *Vandalii, Veneti, Vindišarji: pasti amaterske historične lingvistike*, „Slavistična revija” 49 (2001), s. 275-303.

⁴⁵ *Košič se je močno zanim al za življenje in preteklost svojih slovenskih rojakov. On je bil prvi slovenec, ki je sestavno opisal ljudsko življenje in kulturo Dela svojego naroda*, <http://kossicsiskola.gportal.hu/>.

⁴⁶ „Vandalszki jezik, Vandalszka vüszta”. Vide: J. Košič (węg. *Kossics József*), *A Magyar Ország Vendus-Tótokról 1824-28*; J. Vugrinec, *Jubilejni Košičevi dnevi*, v *Slovenski koledar*, 2004; F. Mukič in M. Kozar, *Slovensko Porabje*, Celje 1982; M. Kozar, *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*, Monošter-Szombathely 1996.

⁴⁷ W tłumaczeniu na język polski: *O Vendyjskich Słowianach na Węgrzech*.

narodowej odrębności, prowadzenie bez przeszkód badań językowych i etnograficznych oraz publikowanie ich wyników. Słoweńscy badacze podkreślają zasługi Košiča dla rozwoju języka słoweńskiego, badań etnologicznych, a także kształtowania się odrębnej, samodzielnej identyfikacji narodowej mieszkańców Prekmurja w okresie rodzącego się węgierskiego nacjonalizmu i nasilającej się madziaryzacji. Teorię Košiča o wandalskim pochodzeniu słowiańskich mieszkańców Prekmurja krytykowali współcześnie z nim żyjący propagatorzy illiryzmu, np. w ostrej satyrze wykipiwał ją Stanko Vraz⁴⁸.

Na przełomie XIX i XX w. aktywną narodową działalność na Prekmurju rozwijała przede wszystkim grupa księży katolickich⁴⁹, m.in.: Ferenc (Kodila) Ivanoci, Jožef Borovnjak, Števan Kuhar i Jožef Klekl, który w grudniu 1904 r. zaczął wydawać w języku prekmurskim katolicki miesięcznik „Marijin list”, a od 1913 r. tygodnik „Novine”. Na łamach obydwu czasopism obok treści religijnych wiele miejsca zajmowała problematyka społeczna i narodowa. Jožef Klekl nawiązał współpracę m.in. z Jošką Godino, Ivanem Jeričą, Jožefem Čaričem, Jožefem Sakovičem i Ivanem Bašą. Grupa ta była związana ze Słoweńską Partią Ludową na Węgrzech i początkowo opowiadała się za autonomią Prekmurja w państwie węgierskim. W 1918 r. na łamach czasopism redagowanych przez Jožefa Klekla pojawił się program zjednoczenia Prekmurja z niepodległą Słowenią w granicach wspólnego państwa z Chorwatami i Serbami⁵⁰. Utrzymywane były kontakty ze słoweńskimi działaczami m.in. Antonem Korošcem z Mariboru, od 1907 r. posłem do Zgromadzenia Narodowego w Wiedniu⁵¹.

Przyłączenie Prekmurja do Słowenii w granicach Królestwa SHS (Jugosławii)

Francuski marszałek Louis Félix Marie François Franchet d'Espérey Naczelnym Dowódcą Sił Sprzymierzonych na Bałkanach 9 listopada 1918 r. podyktował w Belgradzie przybyłej z Budapesztu delegacji rządu Michalya Karolyego przebieg linii demarkacyjnej, poza którą miało wycofać się wojsko węgierskie. Znalazła się ona w zawartym cztery dni później sojuszu pokojowym między zwycięskimi państwami Ententy a pokonanymi Węgrami. Układ podpisany w Belgradzie 13 listopada pozostawiał Prekmurje w granicach Węgier. Nie przewidywano przyłączenia Prekmurja do powstałego już Państwa Słoweńców, Chorwatów i Serbów (PSHS)⁵². Nie była jeszcze wówczas rozstrzygnięta

⁴⁸ M. Zdziechowski, *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX: Illiryzm. Stanko Vraz. Iwan Mažuranič. Piotr Preredović*, „Przegląd Polski” 1902. Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (<http://kpbc.umk.pl/>).

⁴⁹ A. Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem*, Narodopisna in književna črtica, Maribor 2006, Objava Arhivskih Virov; *Slovenski biografski leksykon 1925-1991*, Ljubljana 2009, SAZU, Elektronska izdaja.

⁵⁰ *Források a Muravidék Történetéhez (Viri za zgodovino Prekmurja)* 2. kötet, Szerkesztette: Mayer László és Molnár András, Szlovén fordítás: Magda Berden, Szombathely-Zalaegerszeg 2008.

⁵¹ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji: Dunajski državni zbor in Slovenci (1848-1918)*, Ljubljana 2006; F. J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872-1918*, Ljubljana 1992.

⁵² Decyzja o utworzeniu Państwa SHS została przyjęta 28 października 1918 r. i następnego dnia uroczystie proklamowana w Lublanie i w Zagrzebiu. 31 października rozpoczęła działalność Rada Narodowa Państwa SHS. Na jej czele jako Prezydent stanął Słoweńiec – Anton Korošec (w 1929 r. premier Królestwa Jugosławii).

sprawa przynależności państwowej Styrii, znajdującej się po drugiej stronie Muru. Austriacy zabiegali o utrzymanie w swoich granicach całej Styrii z Mariborem⁵³. Sytuację w Styrii na korzyść Słoweńców zmieniła energiczna akcja, którą w listopadzie 1918 r. przeprowadził słoweński generał Rudolf Maister-Vojanov⁵⁴. Sformował on w krótkim czasie z ponad 4000 ochotników Mariborski Pułk Piechoty, który do końca listopada opanował całą południową Styrię, a wysłany przez niego słoweński wojskowy oddział sformowany w Celje zajął Mežišką Dolinę i nawet niektóre miejscowości w Karyntii z Velikovcem i Pliberkiem (Bleiburg)⁵⁵.

Duże znaczenie dla kształtowania północno-wschodnich granic Słowenii miały rozmowy z przedstawicielami państw Ententy (którzy dokonywali wizji bezpośredniej), m.in. z przybyłą 27 stycznia 1919 r. do Mariboru delegacją wojskową Stanów Zjednoczonych na czele z podpułkownikiem Shermanem Milesem.

W składzie delegacji wysłanej przez rząd nowo utworzonego Państwa SHS (od 1 grudnia 1918 r. Królestwa SHS) na konferencję pokojową do Paryża znalazł się dr Matija Slavič, rzecznik Słoweńców z Prekmurja. Przygotował on kilka wartościowych opracowań⁵⁶, które zostały dołączone do projektu proponującego przyłączenie do SHS nie tylko Prekmurja, lecz także Porabja, tworzących wspólnie jedną Słoweńską Krainę, jako zachodnią niewielką część terytorium słowiańskiego księstwa Dolna Pannonia, zajętego w latach 899-900 w całości przez Węgrów na początku opanowywania Niziny Panońskiej. Matija Slavič uzasadniał swój wniosek względami historycznymi oraz demograficznymi, wykazując, że mimo trwającej przez wieki madziaryzacji, na tym zachodnim skrawku Niziny Panońskiej przetrwała ludność słowiańska, stanowiąca większość mieszkańców wielu miejscowości i regionu jako całości. Wskazywał, że ludność Prekmurja i Porabja ma świadomość wspólnoty narodowej ze Słoweńcami mieszkającymi po prawej stronie Muru⁵⁷.

Po trwających miesiąc konsultacjach w komisjach i zespołach na porządku dziennym plenarnych obrad konferencji w Paryżu kwestia granic Słowenii po raz pierwszy była omawiana 18 lutego 1919 r., ale dopiero trzy miesiące później 20 maja – już w okresie rządów Węgierskiej Republiki Rad – przedstawiciel Stanów Zjednoczonych, major

⁵³ J. Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 1998.

⁵⁴ Na stopień generała ze stopnia majora armii austriackiej Rudolf Maister-Vojanov został awansowany 1 listopada 1918 r. decyzją słoweńskiej Rady Narodowej Styrii.

⁵⁵ A. Arih, *Spomenik Maistru – velikanu naše zgodovine in prelomni čas 1990*, „Slovenska vojska” št. 15/2000.

⁵⁶ M.in.: *Carte ethnographique de Prekmurje*, Paris 1919; *De la Statistique du Prekmurje. La Question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie érudite et présentée par M. Slavic*, Paris 1919, ss. 23; *Le Prekmurje. La Question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. Étudiée et présentée par M. Slavic*, Paris 1919, ss. 19, w: *Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki*. Zbral, uredil in avtorjevo delo predstavil Viktor Vrbnjak, Murska Sobota 1999, Pomurska založba, ss. 348 (Zbirka Monumenta Pannonica).

⁵⁷ Matija Slavič urodził się we wsi Bučečovce, położonej 2 kilometry od Muru w regionie Preklijia, posługującej się prleškim narzeczem dialektu panońskiego. Babka Slaviča pochodziła z węgierskiego wówczas Prekmurja.

Johnson zaproponował przesunięcie granicy słoweńsko-węgierskiej na północ od Mury⁵⁸ i ustalenie jej przebiegu, biorąc za podstawę dział wodny dorzeczy Mury i Raby.

Na przyspieszenie decyzji konferencji w Paryżu w sprawie przyznania Prekmurja Królestwu SHS przed podpisaniem i wejściem w życie traktatu pokojowego z Węgrami miały wpływ dwie okoliczności. Pierwszą z nich była konieczność rozstrzygnięcia problemów terytorialnych na pograniczu austriacko-słoweńsko-węgierskim w przygotowywanym traktacie pokojowym z Austrią. Drugą było powstanie 29 maja 1919 r. na terenie Prekmurja Republiki Murckiej, która wypowiedziała posłuszeństwo Węgierskiej Republice Rad utworzonej przez komunistów w Budapeszcie 23 marca 1919 r. Zapowiedź oderwania Republiki Murckiej od rządzonych przez komunistów Węgier wywołała natychmiastową zdecydowaną ich akcję w celu zlikwidowania tej niesubordynacji.

Pierwsza próba oderwania się Prekmurja od Węgier po I wojnie światowej, jaką podjęli inicjatorzy utworzenia Republiki Murckiej miała bardzo spektakularny charakter. Powstanie Republiki Murckiej ogłosił 29 maja 1919 r. Vilmoš Tkalec (Tkálecz Vilmos), zastępca powiatowego komisarza komunistycznej Węgierskiej Republiki Rad w Murckiej Sobocie, a już 3 czerwca 1919 r. jej samodzielność została zlikwidowana przez węgierskie jednostki wysłane na podstawie decyzji bolszewickich władz w Budapeszcie⁵⁹.

Republika Murcka objęła teren powiatu w Murckiej Sobocie z komitatu Vas i północną część powiatu Alsólendva z komitatu Zala. Republika pod względem gospodarczym miała być powiązana z Jugosławią i Austrią.

Węgierskie bolszewickie władze w Budapeszcie już 31 maja 1919 r. podjęły decyzję o wysłaniu do Prekmurja 6 batalionów piechoty w celu zlikwidowania próby jego oderwania od Węgier. 2 czerwca węgierskie bataliony wkroczyły do Prekmurja z czterech kierunków. Szczególnie ważne zadanie spełniał 4 batalion 18 brygady, który maszerował od północy wzdłuż rzeki Mury, a jego wyraźnym celem było odcięcie Republiki Murckiej od austriackiej i słoweńskiej Styrii. Stworzone naprędce siły zbrojne Republiki Murckiej, które zorganizował i dowodził kapitan Eugene Pernetzky (Pernetzky Jenő), nie miały żadnych szans, by powstrzymać akcję regularnych, przeważających oddziałów węgierskich.

⁵⁸ A. Ružič, *Kako so potegnili mejo v Prekmurju?*, www.os-gpetrovci.si/ (dostęp 26.08.2011).

⁵⁹ *Murska Republika*, <http://www.murskarepublika.com>.

Mapa 4. Porabje (powiat Szentgotthárd) i Prekmurje, z zaznaczonym terenem Republiki Murckiej

Źródło: plik *Vendvidéki Köztársaság*, hu.wikipedia.org/wiki/Vendvidéki_Köztársaság, upload. wikimedia.org. (Wikimedia Commons, domena publiczna. Autor: Doncsecz, sierpień 2008).

Nie jest łatwo określić jednoznacznie charakteru politycznego Republiki Murckiej. Jej twórcy zgodnie z duchem czasu zapowiedzieli rozwiązanie problemów agrarnych w sposób rewolucyjny, ale to miało przede wszystkim wymiar narodowy. Większość ziemi uprawnej w Prekmurju była bowiem w rękach wielkich posiadaczy narodowości węgierskiej (około 5000 ha), a uprawiali ją robotnicy rolni narodowości słoweńskiej. Być może niezamierzonym przez Vilmoša Tkalca⁶⁰, ale najważniejszym efektem wywołanego przez niego niepokoju w Prekmurju było zwrócenie uwagi obradującej w Paryżu konferencji na ten region i przyspieszenie decyzji o przyłączeniu go do Królestwa SHS.

Matija Slavič w artykule poświęconym Vilmošovi Tkalcovi i utworzonej przez niego Republice Murckiej wyraził się o nim pobłaźliwie jako o „pełnomocnym prekmurskim

⁶⁰ Matka i żona Vilmoša Tkalca były Niemkami. Po upadku Republiki Murckiej uciekł on do Austrii. Po powrocie do Lendawy został aresztowany, ale po kilku dniach zbiegł na Węgry, gdzie pracował we wsi Nagykarácsony w powiecie Fejér.

bolszewiku i antybolszewickim wodzu”⁶¹. Historycy węgierscy z oczywistych względów akcentują rewolucyjny, bolszewicki charakter Republiki Murckiej i bardzo krytycznie oceniają Vilmoša Tkalcę⁶².

Latem 1919 r. podjęto zasadnicze decyzje i rozstrzygnięcia. 9 lipca 1919 r. Rada Najwyższa paryskiej konferencji pokojowej uchwaliła, że granica Królestwa SHS z Węgrami na północnym wschodzie będzie przebiegała zgodnie z działem wodnym dorzeczy Mury i Raby. 16 lipca delegacja Królestwa SHS na pokojową konferencję w Paryżu zwróciła się do przewodniczącego konferencji Georgesa Clemenceau o zezwolenie na obsadzenie Prekmurja przez oddziały wojskowe armii Królestwa SHS. 1 sierpnia projekt ten został przyjęty. Decyzja ta zbiegła się w czasie z upadkiem władzy komunistów na Węgrzech⁶³. Za zezwoleniem paryskiej konferencji pokojowej do Prekmurja 12 sierpnia wkroczyły kolumny wojskowe armii Królestwa SHS pod dowództwem gen. Krste Smiljanicia i wspomagające je oddziały Legii Ochotniczych z Prekmurja, z Przymorza, a nawet z Chorwacji⁶⁴. Do Murskiej Soboty 12 sierpnia przybyła również komisja wysłana przez misję Ententy, by obserwować i nadzorować przebieg przejmowania Prekmurja przez Królestwo SHS. Zajmowanie całego terytorium po wyznaczonej granicy rozpoczęło się 13 sierpnia. Jednostki wojskowe wkroczyły do Prekmurja z kilku kierunków. Oddziałami wkraczającymi od strony Radgony dowodził pułkownik Vladimir Uzorinac. Czołowym oddziałom regularnej armii towarzyszyli członkowie Legii Ochotniczej, znający język węgierski. Występowali oni jako tłumacze, informując węgierskie władze wojskowe i cywilne w zajmowanych miejscowościach o przejmowaniu terenu Prekmurja przez Królestwo SHS. Oddziały

⁶¹ M. Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, Slovenska krščansko-socialna zveza, s. 47-55. Slavič pisał o Tkalcu jako o: „svojevrstnem prekmurskem boljševiškim protiboljševiškim voditelju, ki je pred vojsko skupno z narodnim voditeljem prekmurskih Slovencev, Jožefom Kleklom starejšim, vršil službo božjo v prostrani črensovski lepi cerkvi: Klekl pri altarju, Tkalec na orgljah”.

⁶² L. Göncz, *Muravidék 1919. A proletárdiktatúra időszaka a Mura menton és a vidék elcsatolása*, „Vasi Szemle” 2/2001, (również: „Hozzáférés ideje” 27.09.2008).

⁶³ Największy wpływ na upadek rządu komunistycznego w Budapeszcie miała zwycięska kontrofensywa armii rumuńskiej podjęta po ataku na jej pozycje nad Cisą wojsk Węgierskiej Republiki Rad 20 lipca 1919 r. Wkrótce wschodnie i centralne Węgry znalazły się pod okupacją rumuńską. Budapeszt był okupowany od 4 sierpnia, mimo że armia rumuńska nie miała na to mandatu aliantów. Rabunki i rekwizycje przeprowadzane przez armię rumuńską tylko w niewielkim stopniu była w stanie powstrzymać specjalna misja kierowana przez 4 generałów alianckich, przybyła w tym celu 12 sierpnia do Budapesztu (amerykański gen. Harry Hill Bandholtz, brytyjski gen. Reginald Gorton, francuski gen. Jean César Graziani i włoski gen. Ernesto Mombelli). Odważna, zdecydowana postawa generała Bandholtza (uzbrojonego tylko w szpicrutę) uniemożliwiła w nocy z 5 na 6 października 1919 r. załadowanie na już podstawione przez Rumunów samochody ciężarowe skarbów Muzeum Narodowego w Budapeszcie. Vide: Major General Harry Hill Bandholtz, *An Undiplomatic Diary With an Introduction on Hungary and WWI*, by F.-K. Krüger, ed. A. L. Simon, Copy of the original book courtesy of the Cleveland Public Library Reference Department, 2000, s. 110-113.

⁶⁴ V. P. Štefanec, *Prekmurje je še vedno nekakšna eksotika*, Ljubljana – MMC RTV SLO/STA, 16 avgust 2011, <http://www.rtvsllo.si/slovenija> (dostęp 19.09.2011).

wojskowe węgierskie wycofały się w zasadzie przed wkraczającymi wojskami armii Królestwa SHS, zatem nie doszło między nimi do żadnych incydentów.

W niedzielę 17 sierpnia w miejscowości Beltinci położonej na południe od Murskiej Soboty nastąpiły uroczystości wyzwolenia Prekmurja spod władzy Węgier i zjednoczenia go ze Słowenią. Na uroczystości przybyło ponad 20 000 osób nawet z odległych miejscowości, wyrażając w ten sposób swoją spontaniczną radość z tego historycznego wydarzenia. W zgromadzeniu uczestniczył Srečko Lajnšic, wyznaczony na stanowisko Tymczasowego Cywilnego Komisarza Prekmurja. Samochód, którym z Radgony przyjechał Srečko Lajnšic i pułkownik Vladimir Uzorinac, 3 kilometry jechał w ukwieconym szpalerze powitalnym. Słowenci z Prekmurja licznie zgromadzeni w Beltincach 17 sierpnia 1919 r. entuzjastycznie przyjęli uroczyste oświadczenie Lajnšica o zjednoczeniu Prekmurja z macierzą⁶⁵. Masowy udział mieszkańców Prekmurja w tym uroczystym zgromadzeniu został uznany za formę spontanicznego, demokratycznego, ludowego plebiscytu popierającego zjednoczenie⁶⁶. Obszerną relację z uroczystości zamieściły następnego dnia redagowane przez Jožefa Klekla „Noviny”.

25 sierpnia Rada Narodowa Prekmurja, jako prekmurski parlament, a 26 sierpnia Zarząd Główny Słoweńskiej Partii Ludowej w Prekmurju zwróciły się z wezwaniem do rządu Państwa SHS w Belgradzie o włączenie Prekmurja do słoweńskiej administracji. 2 września rząd podjął odpowiednią decyzję, a 6 września Srečko Lajnšic, do tego czasu mający swoją siedzibę w miejscowości Radgona za Murą, przeniósł się jako Komisarz Cywilny do Murskiej Soboty. Wydarzenie to zostało uznane za początek funkcjonowania na Prekmurju jednolitej administracji Królestwa SHS.

Cztery dni później 10 września 1919 r. w Saint Germain został podpisany traktat pokojowy między zwycięskimi mocarstwami a Austrią. Pakt ten podpisał również przedstawiciel Królestwa SHS. Słowenci ze Styrii i Prekmurju byli nieco zaskoczeni, że granica Austrii wzdłuż lewego brzegu Mury biegła jeszcze 10 km na południe od Radgony, pozostawiając na jej terytorium prawie całe miasto Radgona i kilka słoweńskich wsi Žetinci, Dedonci, Potrna, Ženkovci, Gorica, Pridova i Ledumerje. Znajdowały się one pod słoweńską administracją do 20 lipca 1920 r., po czym zostały oddane Austrii, która zmieniła ich nazwy na Bad Radkersburg, Dedenitz, Laafeld, Zelting, Goritz b. Radkersburg, Pridahof, Hummersdorf i Sieldorf znajdujący się na końcu austriackiego klina, wciskającego się wzdłuż lewego brzegu Mury w terytorium Słowenii⁶⁷.

⁶⁵ A. Ružič, op. cit., s. 8.

⁶⁶ 24 kwietnia 1997 r. Rada Gminy Beltinci przyjęła uchwałę, że dzień 17 sierpnia dla uczczenia tego wydarzenia będzie dniem święta gminy. Zakaj je 17 august občinski praznik občine Beltinci? <http://www.beltinci.si/obcina/>. Po uroczystościach w 90. rocznicę zgromadzenia w Beltincach z udziałem Prezydenta Słowenii Danilo Türka i premiera Boruta Pahora przyjęto, że 17 sierpnia jest świętem wszystkich Słowenów. A. M., *90 let od združitve prekmurskih Slovencev z matico*, 17. avgust 2009, Beltinci – MMC RTV SLO/STA; A. Me., *Združitev Prekmurja z matico – praznik vseh slovenskih državljanov*, 17. avgust 2010, Murska Sobota – MMC RTV SLO/STA.

⁶⁷ A. Ružič, op. cit., s. 8.

Przygotowanie i podpisanie traktatu z Węgrami musiało być odłożone w czasie, ponieważ ze względu na bolszewicką rewolucję, przez wiele miesięcy nie było węgierskiego partnera do rozmów. Nie była takim partnerem Rada Rewolucyjna, kierująca Węgierską Republiką Rad od 21 marca do 1 sierpnia 1919 r.⁶⁸ Władzę na Węgrzech organizował regent Miklós Horthy. Na polecenie aliantów 16 listopada 1919 r. Rumuni opuścili Budapeszt, a następnie również obszar między Dunajem i Cisą. 19 listopada 1919 r. Miklós Horthy otrzymał z Paryża wezwanie, by wysłał delegację w celu reprezentowania Węgier w pracach nad przygotowaniem traktatu pokojowego⁶⁹.

Po wielomiesięcznych przygotowaniach traktat zwycięskich mocarstw z Węgrami został podpisany 4 czerwca 1920 r. w pałacu Grand Trianon w Wersalu. Wytyczał on szczególnie granice nowego państwa węgierskiego z sąsiadami i potwierdzał zapisane już w traktacie z Austrią prawa mniejszości narodowych bez względu na rasę, narodowość, język, wyznanie religijne i stan społeczny.

Fot. 3. Jožef Klekl, starszy⁷⁰, fot. 4. Matija Slavič, fot. 5. Sándor Mikola⁷¹

Fot. 3-5. Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons (wszystkie zdjęcia: domena publiczna).

Traktat trianoński musiały również podpisać delegacja węgierska. Podczas podpisywania paktu byli obecni dwaj Słoweńcy związani z Prekmurjem: dr Matija Slavič w składzie delegacji Królestwa SHS i Šandor Mikola⁷², profesor matematyki i fizyki,

⁶⁸ Na czele Rady Rewolucyjnej stał Sándor Garbai, ale faktycznym dyktatorem był Béla Kun.

⁶⁹ Węgry stały się niepodległym państwem dopiero 27 lutego, a Miklós Horthy władzę w nim przejął formalnie 1 marca 1920 r.

⁷⁰ Rzymskokatolicki ksiądz, wieloletni proboszcz w prekmurskiej wsi Pečarovci, gmina Puconci, polityk, pisarz, redaktor, wydawca i urzędnik. (Określany przydomkiem „Stary” dla odróżnienia od jego bratanka, również Jožefa Klekla – także katolickiego księdza, pisarza i dziennikarza).

⁷¹ A *Mikola Sándor-dj érme*. Medal został wykonany na Węgrzech w 1980 r. z inicjatywy Eötvös Loránd Fizikai Társulat jako nagroda w konkursie wiedzy z zakresu fizyki.

⁷² L. Kovács, *Mikola Sándor (1871-1945)*, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest 1991.

członek delegacji węgierskiej, zwolennik teorii o vandyjskim pochodzeniu mieszkańców Prekmurja i optujący za jego pozostawieniem w granicach Węgier.

15 listopada 1920 r. traktat triański został ratyfikowany przez węgierski parlament.

Decyzja o wytyczeniu granicy między Węgrami a Królestwem SHS została zamieszczona w punkcie 2 artykułu 27 części II traktatu. Tekst rozpoczynał się od wytyczenia granicy na odcinku węgiersko-słoweńskim⁷³. Z graniczącego ze Styrią przez rzekę Murę komitatu Vas (Vas – vármegye – 5472 km² – i liczącego w 1907 r. 439 671 mieszkańców) do Prekmurja wszedł skrajny południowo-zachodni powiat Murska Sobota (Muraszombat járás). W całym komitacie mieszkało w 1891 r. 390 371 osób w tym 197 389 (50,6%) Węgrów, 125 526 (32,2%) Niemców, 18 197 (4,7%) Chorwatów i 47 080 (12%) Słoweńców⁷⁴. Z przylegającego do niego od południa komitatu Zala (Zala-vármegye – 5974,62 km² – liczącego w 1907 r. 465 143 mieszkańców) został włączony do Prekmurja graniczący również przez Murę ze Styrią i Medzimurjem cały powiat Alsólendva (węg. Alsólendva járás). Łączna powierzchnia tego obszaru oderwanego od Węgier i przyłączonego do Słowenii pod nazwą Prekmurje wyniosła 1093 km². 28 wsi położonych na terenie włączonego do Słowenii Prekmurja było zamieszkałych w większości przez ludność węgierską. Ciągnęły się one przy granicy wąskim pasem od austriackiego Burgenlandu aż po chorwackie Međimurje.

Od północnego wschodu granica została poprowadzona wzdłuż linii rozdzielającej dorzecza rzek Mury i Raby, oddzielając Prekmurje od Porabja, które zostało po węgierskiej stronie, mimo że 9 położonych tam wsi miało większość słoweńską. Były to: Gornji Senik (Fesőszölnök), Dolnji Senik (Alsószölnök), Sakalovci (Szakonyfalu), Slovenska ves (Rábatótfalu), Števanovci (Apátistvánfalva), Verica-Ritkarovci (Kétyölgy), Andovci (Orfalu), Otkovci (Balázsfalva)⁷⁵. Obydwie krainy w Królestwie

⁷³ Treaty of Peace Between The Allied and Associated Powers and Hungary And Protocol and Declaration, Signed at Trianon June 4, 1920:

PART II. FRONTIERS OF HUNGARY. ARTICLE 27. 2 With the Serb-Croat-Slovene State:

From the point defined above in an easterly direction to point 313 about 10 kilometres south of Szt Gotthard, a line to be fixed on the ground following generally the watershed between the basins of the Raba on the north and of the Mur on the south thence in a southerly direction to point 295 about 16 kilometres north-east of Muraszombat, a line to be fixed on the ground passing east of Nagydolany, Orihodos with its railway station, Kapornak, Domonkosfa and Kisszerdahely, and west of Kotormany and Szomorocz, and through points 319 and 291; thence in a south-easterly direction to point 209 about 3 kilometres west of Nemesnep, a line to be fixed on the ground following generally the watershed between the Nemesnepi on the north and the Kebele on the south; thence in a south-south-easterly direction to a point to be chosen on the Lendva south of point 265, a line to be fixed on the ground passing to the east of Kebeleszentmarton, Zsitkocz, Gonterhaza, Hidveg, Csente, Pincze and to the west of Lendva-jakabfa, Bodehaza, Gaborjanhaza, Dedes, Lendva-Ujfalu; thence in a south-easterly direction, the course of the Lendva downstream; then the course of the Mur downstream.

⁷⁴ S. Borovszky, *Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye*, 1898; Dr Csánki Dezső: *Magyarország Történeti Földrajza a Hunyadiak korában – Vasvármegye 1894*.

⁷⁵ Z centrum w Szentgotthárd (Slovensko Porabje, węg. Szlovén Rábavidék, Szlovénvidék lub Szlovén Rábamente, Vendvidék). Mukicsné Kozár Mária/Marija Kozar Mukič, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje; Slovensko Porabje/A szlovén etnikai terület néprajzi topográfija – 20. század*;

Węgierskim tworzyły region, w którym mieszało wielu Słoweńców. Węgrzy nazywali go Vendvidék⁷⁶.

Mapa-szkic 5. Porabje – pozostałe w granicach Węgier (od północnego zachodu graniczące z austriackim Burgenlandem, od południa z Prekmurjem)

Źródło: Slovenska manjšinska koordinacija (SloMaK), www.slovak.net.

Węgierskie statystyki ludności wykazywały, że na Porabju w powiecie Szentgotthárd (Monoštru) głównie w dziewięciu wsiach w 1869 r. żyło 4174 osób narodowości słoweńskiej. Liczba ta podlegała wahaniom, ale w sumie w następnych dziesięcioleciach powoli rosła, zwiększając się do 1900 r. o 22% (5361 osób). Następny spis przeprowadzony w 1910 wykazał, że liczba Słoweńców w pow. Szentgotthárd zmniejszyła się o 7,8%. Wiele osób wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych, krajów europejskich lub innych części Węgier. Przez cały okres międzywojenny do 1941 r. nastąpił wzrost o 5,4%.

Na północnym zachodzie i północy Prekmurje graniczyło z austriacką Styrią, która wcisnęła się nad rzeką Murą głębokim klinem w terytorium słoweńskie i Burgenlandem, również po I wojnie światowej oderwanym od Węgier i przyłączonym

Szlovénvidék, Ljubljana-Szombathely 1984 (Az adatokat 1979 júliusától és 1983 júliusáig gyűjtötték. A tanulmányért szakmailag a szerző felelős); idem, *A magyarországi szlovének néprajzi szótára*, Monošter-Szombathely 1996; idem, *A magyarországi szlovének*, Budapest 2004, Változó Világ 56.

⁷⁶ Węgrzy dotychczas podtrzymują tezę o pochodzeniu mieszkańców tego regionu nie od Słowian, lecz od Wenedów, a nawet Wandalów, np.: *Az Órség és a Vendvidék, Kalauz turistáknak és természetbarátoknak, Második javított, bővített kiadás*, B. K. L. Kiadó, Szombathely 2004 (Szerzők: Benczik Gyula, Gyöngyössi Péter, dr. Köbölkuti Katalin, Mórnicz Péter, Nagy Endre, dr. Nagy Zoltán, Orbán Róbert, Söptei Imre, dr. Vig Károly).

do Austrii. Od strony południowej rzeka Mura oddzieliła słoweńskie Prekmurje od chorwackiej Međimurskiej Županii (Međimurje) ze stolicą w Čakovcu⁷⁷, położonej w widłach Mury i Drawy. Przed I wojną światową teren ten określany nazwą Muraköz – podobnie jak słoweński powiat Alsólendva járás – należał do węgierskiego komitatu Zala. Muraköz dzielił się na dwa powiaty Csáktornya (chorw. Čakovec) járás i Perlak (chorw. Prelog) járás⁷⁸. Chorwacki komitat Varasd (znany w Polsce pod chorwacką nazwą Varaždin) od Muraköz oddzielała rzeka Drava.

Na północnym krańcu Prekmurja 1 kilometr od słoweńskiej wsi Trdkova w gminie Kuzma w pobliżu punktu, gdzie stykają się Burgenland, Porabje i Prekmurje został ustawiony Trójgranicznik⁷⁹ (si.: Tromejnik, hu.: Hármashatárkő) – pamiątkowy obelisk z datą traktatu podpisanego w Saint Germein 10 IX 1919 r. i datą traktatu podpisanego w Trianon 4 VI 1920.

Fot. 6-8. Tromejnik (pl. Trójgranicznik, hu. Hármashatárkő)

strona austriacka

strona węgierska

strona słoweńska

A Hármashatárkő osztrák oldala A Hármashatárkő magyar oldala A Hármashatárkő szlovén oldala
 Źródło: <http://szlovenia.fw.hu>, data: 5.01.2008, autor: <http://szlovenia.fw.hu>, lokalizacja: Felsőszölnök (<http://hu.wikipedia.org/wiki/Felsőszölnök>). Ten plik może być dowolnie dystrybuowany na podstawie licencji Creative Commons (<http://hu.wikipedia.org/>).

⁷⁷ W Čakovcu znajduje się zamek Zrinskih, jednego z najsłynniejszych obok Frankepanów rodów chorwackich. Helena Zrińska, córka straconego przez Austriaków Piotra Zrinskiego, była żoną Franciszka I Rakocznego, a po jego śmierci Imre Tökelego, matką Franciszka II Rakocznego – wielkich przywódców powstań węgierskich przeciwko Habsburgom.

⁷⁸ Međimurje zostało przyłączone do Chorwacji 24 grudnia 1918 r. (*O Međimurju: Povijesna kronologija*, <http://www.tzm.hr>: 24. prosinca 1918, Hrvatske postrojbe predvođene potpukovnikom Perkom ulaze u Čakovec, nakon što je mađarski major Győry potpisao predaju, Međimurje priključeno Hrvatskoj).

⁷⁹ I. Zelko, *Historična topografija Slovenije, 1. Prekmurje od leta 1500*, Murska Sobota 1982, Pomurska Založba.

Można uznać, że Trójgranicznik wyznacza zarazem symboliczny punkt, w którym stykają się różne części Europy.

Terytorium, gdzie stykają się Burgenland⁸⁰ i austriacka część Styrii, węgierskie Porabje, słoweńskie Prekmurje jest szczególnie złożonym i interesującym obszarem pod względem narodowościowym. Mieszkają tam obok siebie Chorwaci, Słoweńcy, Węgrzy, a także Austriacy (dominujący liczbowo w Burgenlandzie). Od pozostałego terytorium Słowenii Prekmurje oddziela rzeka Mura.

W Prekmurju w 1910 r. według danych węgierskiego spisu mieszkało 20 737 osób narodowości węgierskiej, co stanowiło 23% ogółu ludności tego regionu⁸¹. Ten sam spis wykazał, iż w Murskiej Sobocie wśród 6965 mieszkańców żyło 1497 Węgrów, 122 Niemców i 5197 Słoweńców⁸². Zgodnie z zasadą zastosowaną podczas tego spisu liczną w Murskiej Sobocie grupę Żydów jako członków narodu węgierskiego zapisano razem z Węgrami.

Pierwszy w Jugosławii powszechny spis ludności przeprowadzony w 1921 r. wykazał, że na terenie Prekmurja mieszkały 92 124 osoby, w tym 44 627 mężczyzn i 47 497 kobiet. Język słoweński jako macierzysty zadeklarowało 74 432 osoby, węgierski – 14 413, niemiecki – 2314 i 965 inny. Na terenie powiatu Lendava mieszkało 11 358 Węgrów, a tylko 3055 na terenie powiatu Murska Sobota⁸³.

Według wyznania religijnego było: 66 602 rzymskich katolików, 23 899 ewangelików (w tym również obrządku reformowanego), 642 osoby wyznania mojżeszowego i 52 innych wyznań.

⁸⁰ Burgenland (chorw. Gradišće, weg. Órvidék) to pas ziemi ciągnący się wzdłuż wschodniej granicy Austrii od granicy ze Słowacją aż po granice ze Słowenią. Przed I wojną światową należał do Królestwa Węgierskiego i przez Austriaków był nazywany Westungarn (Węgry Zachodnie). Na podstawie traktatów zawartych przez zwycięskie mocarstwa z Austrią w Saint-Germain i z Węgrami w Trianon teren ten został przyznany Austrii.

⁸¹ K. Kocsis and E. Kocsis-Hodosi, *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Table 20. Change in the number and percentage of the Hungarians in Vojvodina, Croatia and Slovenia (1880-1991), Sources: 1880, 1910: Hungarian census data (mother/native tongue).

⁸² D. Keréc, *Sóbota ob koncu 19. stoletja Ali kako so nekoč živeli „pravi” Sobočani*, M. Fujs, *Kako so Prekmurci v desetih mesecih preživeli devet zamenjav oblasti, pa vendar zaupali politiki*, B. Brumen, *Murska Sobota in Sobočani 1919-1941*, Murska Sobota 1997; A. Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem, narodopisna in književna črtica*, Maribor 2006, Objava Arhivskih Virov.

⁸³ „Mörszka krajina – Muravidék”. Vársztveni, politicsni i kulturni tjédnik. 7 januar 1923, Lejtnik II. 1923. Reditelsztvo i oprávnistvo v Márkisevci. Podgovornik, lasztnik i vödávnik Kühar Stevan. (W czasopiśmie były publikowane artykuły w dialekcie prekmurkim jęz. słoweńskiego i w jęz. węgierskim); L. Göncz, *Madžarska narodna skupnost v Prekmurju od priključitve do danes in njene težave pri ohranjanju identitete*, w: *Zbornik soboškega muzeja*. Pokrajinski muzej Murska Sobota 2000; L. Göncz, *Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után*, w: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén (Tanulmánykötet)*, Murska Sobota – Zalaegerszeg 1996, s. 120-121.

Tabela 1. Liczba ludności w miejscowościach Prekmurja z największą liczbą ludności węgierskiej według języka macierzystego i wyznania religijnego

Település	Anyanyelv (język)				Vallás (wyznanie rel.)			
	magyar.	szlovén.	német.	egyéb.	róm. kath.	evang.	reformát.	zsidó
Csekefa	222	16	-	-	34	100	104	-
Domonkosfa	595	86	-	3	44	582	54	3
Hodos	393	76	-	2	70	300	94	7
Kapornak	235	11	-	6	52	150	50	-
Muraszombat	427	1.02.261	133	113	2.205	533	5	179
Kisfalu	101	6	-	3	3	94	13	-
Pártosfalva	298	117	13	7	127	308	-	-
Szomoróc	180	23	1	26	53	48	129	-
Szerdahely	197	5	-	7	11	70	126	2
Bánuta	132	-	-	-	132	-	-	-
Csente	715	230	-	-	905	39	-	-
Dobronak	1.362	112	4	14	1.466	14	-	12
Hosszúfalu	970	499	4	-	1.446	16	-	7
Völgyfalu	603	12	-	5	620	-	-	-
Alsólendva	1.533	840	67	89	2.136	117	-	259
Alsólakos	336	33	-	7	369	7	-	-
Göntérháza	414	3	1	1	417	2	-	-
Gyertyános	568	26	9	-	603	-	-	-
Felsőlakos	614	30	-	9	635	12	6	-
Jósec (akkor SHS)	153	-	-	-	153	-	-	-
Kámaháza	151	9	-	-	157	3	-	-
Kapca	620	107	8	9	733	4	-	7
Kót	183	54	-	-	237	-	-	-
Hídvég	247	-	1	-	248	-	-	-
Szentlászló	439	22	-	-	92	19	-	344
Petesháza	858	50	1	24	907	26	-	-
Pince	446	1	-	8	454	-	-	1
Radamos	593	11	-	1	603	2	-	-
Zsitkóc	242	39	-	15	273	23	-	-

Źródło: L. Göncz, *A muravidéki magyarság 1918-1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) Lendava, Wstęp (Előszó: Göncz László monográfiájához), prof. L. Szarka, Budán, 2001 májusában.

Tabela 2. Liczba katolików według języka macierzystego w parafii Dobronak

Település	szlov. anyany.	szerbhorvát anyany.	magyar anyany.	egyéb
Dobronak	644	-	694	19
Göntérháza	250	-	143	-
Kámaháza	90	-	54	-
Kobilje (Kebele)	968	27	8	-
Radamos	411	-	154	-

Strehovci	395	-	-	-
Szentlászló	51	-	359	5
Zsitkóc	203	-	102	3
Összesen	3.012	27	1.514	27

Źródło: S. Varga, E. Pivar, *Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete (Kiadta a lendvai és muraszombati magyar nemzetiségi érdekközösség)*, Lendva, 1979, s. 104.

Tabela 3. Liczba katolików według języka macierzystego w parafii Alsólendva

Település	szlov. anyany.	szerbhorvát anyany.	magyar anyany.	egyéb
Alsólendva	1.320	163	878	78
Bánuta	97	-	37	-
Csente	372	5	525	-
Hosszúfalu	957	1	422	13
Völgyifalu	135	8	415	-
Gyertyános	328	5	370	-
Hotiza (szlovén falu)	894	-	3	-
Kapca	685	-	41	-
Kót	177	-	29	-
Alsó- és Felsőlakos (együtt)	337	14	643	3
Hídvég	487	-	38	6
Petesháza	627	140	367	2
Pince	237	90	214	11
Összesen:	6.653	426	3.982	113

Źródło: L. Göncz, *A muravidéki magyarság 1918-1941, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) Lendava, Wstęp* (Előszó: Göncz László monográfiájához), prof. L. Szarka, Budán, 2001 májusában.

Tabela 4. Zmiana liczby i procentu Węgrów w Wojwodinie, Chorwacji i Słowenii (1880-1991)

Year	VOJVODINA		CROATIA				SLOVENIA			
	Hungarians		Hungarians total		Hungarians in Baranya		Hungarians total		Hungarians in Transmura Region	
	number	%	number	%	number	%	number	%	number	%
1880	265,29	22.6	49,560	1.9	14,740	32.9	13,22	17,7
1910	425,672	28.1	119,874	3.5	20,313	40.0	20,737	23,0
1921	363,450	23.8	76,346	2.3	16,638	33.8	14,489	1,4	14,065	17,7
1931	376,176	23.2	66,040	1.7	15,717	30.2	15,050	16,6
1941	465,920	28.5	64,431	..	18,585	36.4	16,510	20,1
1948	428,554	26.1	51,399	1.4	16,945	31.7	10,579	0.8	10,246	10,8
1953	435,179	25.6	47,711	1.2	16,012	31.5	11,019	0.7	10,581	11,3
1961	442,560	23.8	42,347	1.0	15,303	27.3	10,498	0.6	9,899	11,0

1971	423,866	21.7	35,488	0.8	13,473	23.9	9,785	0.6	9,064	10,0
1981	385,356	18.9	25,439	0.5	9,920	18.6	9,496	0.5	8,617	9,5
1991	339,491	16.9	22,355	0.5	8,956	16.5	8,499	0.4	7,636	8,5

Źródło: *Karoly Kocsis and Eszter Kocsis-Hodosi: Hungarian Minorities in the Carpathian Basin.*

Zakończenie

Rozważania i wnioski w tym artykule miały być próbą połączenia dwóch bardzo interesujących obszarów tematycznych w historii Europy Środkowej w XX w.: problemu węgierskich mniejszości narodowych po traktacie triańskim i najnowszej historii małego, ale przodującego słowiańskiego państwa Środkowej Europy, jakim jest Słowenia. Zajmując się historią Węgier należy jednak przyjąć jako rzecz oczywistą, że jest ona u „naszych bratanków” bardzo bliska czasom współczesnym. Należy ją zatem poznawać. Artykuł skoncentrował wprawdzie uwagę na dziejach Prekmurja, oderwaniu się tej krainy od Węgier i przyłączeniu do Słowenii, ale zdobyta przy tym wiedza nasuwa wnioski o charakterze ogólniejszym, zawsze aktualnym. Analizując węgierską strategię narodową wyrażającą się w stosunku do innych narodów, można ją traktować jako czynnik stabilizujący w Europie Środkowej ogarniętej wewnętrznymi konfliktami. Wkraczając na tereny między wojującymi ze sobą państwami, Węgrzy przerwali trwające przez wiele dziesięcioleci krwawe zmagania. Przyszli do Europy Środkowej ze wschodu, podobnie jak Słowianie, a także znaczna część Germanów, tylko nieco później. Wszystkie narody szukały wówczas swojego stałego miejsca i o nie walczyły. Biskup w Salzburgu słusznie pisał o zniszczeniach dokonanych przez pogańskich Węgrów, ale nie wspominał o zbrodni popełnionej wówczas w Bawarii, jaką było zamordowanie zaproszonego na rozmowy jednego z trzech głównych wodzów węgierskich.

Przebadane materiały i zaprezentowany tekst pozwalają wyciągnąć pozytywne wnioski dotyczące słoweńskich mieszkańców Prekmurja.

Wydaje się również, że w rozstrzygnięciu granic słoweńsko-węgierskich został przyjęty wyważony kompromis chociaż był on krytykowany przez obydwie strony.

Prekmurje – separation from Hungary and connection to Slovenia (1919-1920)

The issue of the presented article is a continuation of the author's reflections concerning Central Europe in recent history. The main attention in this article was focused on a small, in terms of area and population, the historical-geographical region, which is Prekmurje. Till World War I it belonged to two western Hungarian administrative units of Vas and Zala, and together with the adjoining Porabje were called Vendvidék. Despite this fact the Slavic population of Prekmurje did not succumb to the Hungarian influences, which was the result of persisting in Prekmurje and neighboring lands of the cult of Saints Cyril and Methodius. A great importance in preserving the identification of the Slovenian population of Prekmurje was the role which played the Slovenian population in the security system called „Gyepű” and „Őrség” (guard). Citations from publications of Hungarian authors, who admit that the Hungarians learned from the Avars to treat the Slavic

population as a bulwark on the frontier taking the first blow of the enemy, are presented in the text. Therefore, the first villages of Prekmurje inhabited by the Hungarian population are separated at least several kilometers. An important role in the history, culture and shaping the national consciousness of the Slovenian population of Prekmurje played Prekmurje dialect of the Slovak language. Prekmurščina has four dialects known as Pannonia or Prekmurje. They are considered the closest to the roots of the old common Slavic language.

An interesting thesis, presented in the article, is an indication of the Hungarians as a stabilizing factor in the early medieval Central Europe. They split the Central European countries being on the ongoing war with each other.

More than half of the article deals with reflections on complex, but completed with a positive solution procedures for separation Prekmurje from Hungary and joining it to Slovenia, which together with Croatia and Serbia formed a common state of southern Slavs.

Tables showing the distribution and the number of the Hungarian population – after its annexation to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes – remaining in Prekmurje as a national minority are published in the article. The author pointed to the need to refer to the history of the Middle Ages by historians of recent history, especially in the case of research dealing with the history of Hungary, where even distant historical eras serve to explain the present day.

Прекмурье – отрыв от Венгрии и присоединение к Словении (1919-1920)

Проблематика представляемой статьи представляет собой продолжение размышлений ее автора, касающихся Центральной Европы в новейшей истории. Главное внимание в статье посвящается небольшому по площади и количеству жителей историко-географическому краю Прекмурье. До Первой мировой войны принадлежал он к двум западным венгерским комитатам Вас и Зала и вместе с прилегающим к нему Порабьем называлось Вендвидек. Словянское население Прекмурья не было мадьяризировано, что в большой степени являлось результатом удерживающегося в Прекмурье и соседних странах культа Святых Кирилла и Мефодия. В сохранении словенской идентификации жителей Прекмурья большое значение отыграла роль словенского населения в системе охраны называемых „Guerrŷ” и „Őrség”. В тексте приведены цитаты из публикаций венгерских авторов, которые не скрывают, что венгры от аваров научились относиться к славянскому населению как охранительному валу на границе, принимающего первые удары неприятеля. Поэтому первые местности Прекмурья, заселенные венгерским населением, отдалены от Муры по крайней мере на несколько километров. Важную роль в событиях, культуре и формировании национального самосознания словенского населения Прекмурья отыграл прекмурский диалект словацкого языка Прекмурский язык имеет 4 наречия, которые называются панонские или прекмурские. Они считаются наиболее близкими к корням общего старославянского языка.

Выдвинута в статье интересная гипотеза, которая представляет Венгрию как территорию, которая была стабилизирующим фактором в раннесредневековой Европе. Разделяла она европейские государства в Центральной Европе, очень часто воевавшие между собой.

Более половины статьи занимают размышления над трудными, но закончившимся успешно стараниями в вопросе отделения Прекмурья от Венгрии и присоединение его к Словении, которая вместе с Хорватией и Сербией образовали общее государство южных славян.

В статье размещены таблицы, показывающие размещение и количество венгерского населения после его присоединения к Королевству Сербов, Хорватов, Словенцев – оставшегося в Прекмурье как национальное меньшинство. Автор указывает, что историкам, изучающим историю нового и новейшего времени, чтобы понять современность, необходимо обратиться к истории средневековья. Особенно важно это для исследователей истории Венгрии, где выяснению современности служат даже такие отдаленные периоды времени, как средневековье.